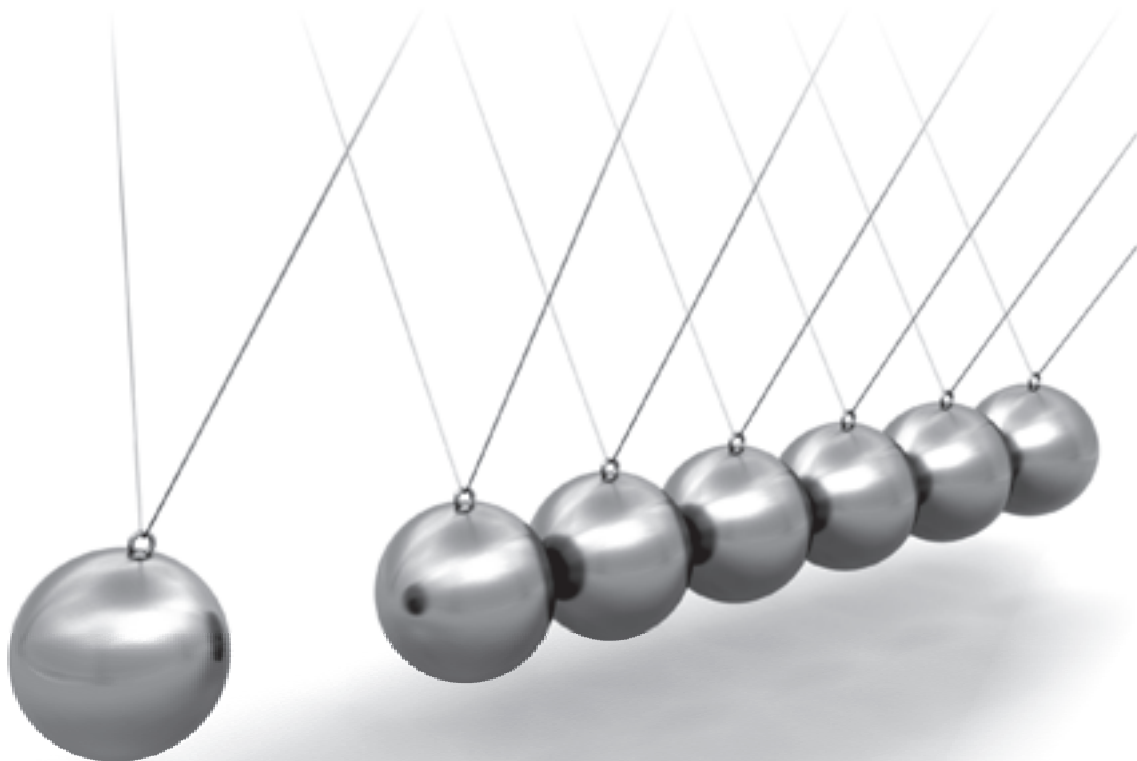

Пандемија, друштво и симболички поредак: јавни дискурси у/о кризи изазваној пандемијом ковида 19

Ивана Спасић (уредница)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду | 2021

1838

Пандемија,

друштво и симболички поредак:
јавни дискурси у/о кризи
изазваној пандемијом ковида 19
Зборник радова

Ивана Сјасић (уредница)

Едиција *Човек и друштво у време кризе*

*Пандемија, друштво и симболички поредак:
јавни дискурси у/о кризи изазваној пандемијом ковида 19*
Зборник радова
Ивана Спасић (уредница)
Београд 2021.

Издавач
Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача
Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти
Проф. др Марина Симић
Проф. др Душан Ристић
Доц. др Ана Бирешев

Лектор
Ирена Поповић

Дизајн корица
Ивана Зорановић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
200

ISBN 978-86-6427-178-3

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Јелена Пешић и Ивана Сјасић*
Увод: дискурзивна лица пандемије
- I. Дискурси медицине, дискурси о медицини**
- 17 | *Ева Камерер*
Метафора златног стандарда у дискурсу медицине
- 33 | *Петар Лукић*
Када и зашто чињенице нису довољне?
Пример дијалога званичног и алтернативног става
- 47 | *Слободан Цвејић*
'Струка' у рајама политичке моћи: манипулација
медицинским делом Кризног штаба током
пандемије ковида 19
- II. Пандемија и легитимизацијске борбе**
- 69 | *Дуња Полеји Ђосић*
Од спасавања живота до спасавања економије:
стратегије легитимизације мера за сузбијање заразе у Србији
- 87 | *Милица Ресановић*
Грађански и антиграђански код у дебатама о праксама
Српске православне цркве у пандемији
- 103 | *Јелена Пешић*
Пандемија и неолиберални дискурси
- III. Политичка употреба пандемије**
- 125 | *Ивана Сјасић*
Конструкција политичког ауторитета као врховног
заштитника
- 143 | *Тамара Пејровић Трифуновић*
Такмичарски дискурс државног врха у Србији
током пандемије

Јелена Пешић

Ивана Спасић

УВОД: ДИСКУРЗИВНА ЛИЦА ПАНДЕМИЈЕ

Пандемија ковида 19 и њоме изазвана (здравствена, социјална, економска итд.) криза изазвале су промене у начину на који се одвија друштвени живот. Уједно, та друштвена криза је отворила и својеврсну пукотину у симболичком поретку, што је омогућило кристализацију различитих дискурса, и оних који су одраније били доминантни у симболичком пољу и нових, насталих као одговор на проблеме које је криза изнедрила.

Од самог почетка пандемије, процеси дискурзивне конструкције, преговарања и борбе око смисла – самог вируса, њиме изазване болести, ризика које носи, појединачних и колективних потреба, адекватних одговора, средстава сузбијања – имају изузетно важну улогу у самом њеном току. Представљање, именовање, осликавање, симболизовање, наративно уоквиравање, заједно с формама комуницирања и информисања и стратегијама аргументовања, јављају се као конститутивни чинилац саме реалности пандемије, онога што она „јесте“.

Током протеклих годину и по колико нас дели од појаве SARS-CoV-2, симболичке и дискурзивне борбе за уобличавање значења пандемије већ су биле предмет интересовања аутора из друштвених и хуманистичких наука. Поједине теме на које наилазимо у њиховим анализама јављају се и у текстовима који чине овај зборник, док су друге специфичне за локални контекст и нису до сада обрађиване у домаћој или страној научној литератури. На овом месту ћемо се веома кратко, што условљава ограничен простор који нам је на располагању, осврнути на неке од радова који су до сада објављени, а чији је предмет управо дискурзивни аспект пандемије и, посебно, конфронтације и преговарања којима се значење вируса корона и његових друштвених последица уобличава и мења, а које су се одвијале (или се још увек одвијају) у различитим друштвеним подручјима, мобил-

лишући бројне колективне и индивидуалне актере. Додатне референце на тематску литературу моћи ће да се нађу и у појединачним прилозима овог зборника.

Магазин Европске социолошке асоцијације (ESA) *European Sociologist* у своја два специјална броја посвећена пандемији, под насловом *Пандемијске (не)моћућности* (45/2020 и 46/2021), даје низ краћих анализа из различитих европских националних контекста у којима се, између осталог, расправља о дискурзивним и теоријским аспектима кризе, укључујући место социологије као науке у томе. Посебан број часописа *American Journal of Cultural Sociology* (8, 3/2020) у целини тематизује културне и симболичке димензије пандемије. Уводни текст Александра и Смита (Alexander & Smith, 2020) указује на чињеницу да је пандемија пружила неку врсту огледне лабораторије за посматрање начина на које се конструишу значења и приписује смисао феномену који је до тада био готово непознат и „незамислив“: како друштво упошљава познате структуре значења (наративе, симболичке представе, жанрове, кодове) и праксе да би учинило смисленим нешто што је потпуни новум. Представе о пандемији које су почеле да израђају како је пандемија одмицала и саме су, сматрају аутори, обликовале пандемијску реалност, утичући на јавне здравствене политике, легитимност политичких одлука, облике солидарности, свакодневне животне праксе и слично. У истом темату, Морган (Morgan, 2020) указује на изазове пред које су били стављени носиоци политичке власти како би изашли на крај са кризом и придобили легитимитет за своје одлуке. На примеру Велике Британије, он показује парадигматичну стратегију којом су политички лидери настојали да успоставе контролу над национално уоквиреним наративима тако што ће саме себе, као херојске протагонисте, сместити у њихово средиште. Мекормик (McCormick, 2020) анализира примену метафора рата, самодисциплине, хероизма и жртве у наративима које представници власти граде о борби против пандемије и својој улози у њој, док се Виљегас (Villegas, 2020) усредсређује на употребу ритуалних и перформативних пракси драматизације. Најзад, Гарсија-Марин и Луенго (García-Marín & Luengo, 2020) стављају под лупу комплексне механизме ширења дезинформација о вирусу корона у медијској сфери.

Метафора о пандемији као рату, којом се вирус конструише као примарни не-људски актер који продире у оквир националног простора, предмет је анализе и Берокала и сарадника (Berrocal *et al.*, 2021). Они закључују да је доминантна дискурзивна стратегија наративног уобличавања борбе против пандемије којом су се користили

политички лидери почивала на конструкцији колективног идентитета на националним основама, али и на различитим облицима солидарности (вертикалној односно националној, ексклузивистичкој, међугенерациској, транснационалној). С друге стране, бројни водећи савремени теоретичари национализма, у својој посебно уприличеној тематској дебати (Woods *et al.*, 2020) у часопису *Nations and Nationalism*, упозоравају да управо повратак суверених националних држава и колективних (националних) идентитета на светску позорницу током пандемије сведочи о потенцијалу који она има у распиривању етничких конфликта.

Осим актера који су, као носиоци политичке власти, имали највећу одговорност у управљању здравственом кризом, дискурсе о пандемији обликовали су и (медицински) експерти, чији је значај посебно дошао до изражаја у суочавању са непознаницама које је донео вирус, а на које званичне институције нису имале адекватан одговор. „Пандемијски интелектуалци“, како их називају Франдсен и Лаге-Томсен (Frandsen & Laage-Thomsen, 2020), кључне су фигуре у формирању дискурзивних представа и производњи медијских информација о вирусу. Међутим, аутори указују на то да је селекција експерата који добијају простор у јавности у значајној мери политички детерминисана и на то да је друштвени значај те групације у дискурзивном обликовању пандемије обележен противречним тенденцијама: иако су савремена друштва све више зависна од експертског знања, оно је истовремено изложено све снажнијем оспоравању, услед пролиферације неинституционалних и параекспертских организација које производе алтернативне „чињенице“.

Осим тога, бројне мере којима су ограничени кретање становништва и економске активности наметнуле су питање заштите економских и индивидуалних слобода, на драматичан начин обнављајући расправе о базичним питањима – која се значења придају појму слободе, шта је „права мера“ у балансирању између заштите јавног здравља и различитих стечених права грађана (економских, политичких, социјалних), али и о одговорности актера, индивидуалних и колективних (укључујући институционалне), за контролисање пандемије и придржавање мера (Bolsover, 2020).

И у литератури која се бави домаћим контекстом већ постоји неколико радова који се баве дискурзивном борбом око значења пандемије. Књига Ивана Чоловића (2020), између осталог, деконструира антилибералне, антикапиталистичке, антиглобализацијске, антинаучне и милитаристичке наративе у медијским написима и изјавама протагониста који углавном, мада не и искључиво, долазе са политичке

деснице. Клеут и Шинковић (2020) анализирају доминантне стратегије уоквиравања пандемије у таблоидним новинама, а посебно наративе о херојима, жртвама и зликовцима, у којима се позиционирају различити друштвени актери. Коначно, Јовановић (2020) се усредсређује на политичке аспекте дискурса који су о пандемији производили представници власти, Кризног штаба и провладиних медија.

Истраживачки пројект „Пандемија, друштво и симболички поредак: јавни дискурси у/о кризи изазваној пандемијом ковида 19“ и истоимени зборник који је из њега проистекао придружују се том све већем корпусу литературе, која друштвеном феномену пандемије приступа оруђима језичке, културне, медијске и социјалнотеоријске анализе. Узимајући за свој емпиријски терен српско друштво током прве године кризе изазване пандемијом (од појаве првог случаја у марту 2020. године и првој половини 2021. године), циљ пројекта је био да истражи на који начин је криза изазвана пандемијом представљена и/или конструисана у различитим јавним дискурзивним и епистемолошким пољима, који су наративи и легитимизацијска упоришта најчешће употребљавани, односно које су ресурсе, праксе и стратегије различити актери користили у обликовању знања и представа о пандемији и о одговору државе и друштва на кризу те на тај начин потенцијално утицали на (ре)структурисање друштвених процеса.

Прилози у зборнику долазе из различитих дисциплина (социологија, филозофија, психологија), теоријских и истраживачких традиција и фокусирају се на три типа дискурса – медијски, политички и експертски – и њихове међусобне односе. Улога медија као релативно аутономних актера, али и као „терена“ на којем се сви ти дискурси сусрећу, посебно је значајна у условима пандемије. У складу с тим, медијска грађа, у комбинацији са различитим типовима других доступних података, представља кључни извор. Прилози су емпиријски засновани и у методолошком смислу се ослањају превасходно на анализу дискурса и анализу садржаја.

Истраживање је смештено у друштво Србије као примарни искуствени оквир, али уз сталну упоредну перспективу и повезивање са дискурзивним пољима која превазилазе националне оквире. Текстови у зборнику, као што је већ речено, једним знатним делом се баве општим, глобалним темама које и у другим срединама приметно фигурирају у јавним расправама, медијском извештавању, дијалозима на друштвеним мрежама и у научним анализама. Међу њих се без сумње могу убројати сучељавање доминантног медицинског становишта с оспоравањима из табора алтернативних (конспирацио-

нистичких) виђења, улога метафора у медицинском језику и њихово деловање у комуникацији с лаичком јавношћу, пројектовање пожељног понашања грађана у терминима неолибералне идеологије и типа субјективности који она подразумева, сукоб здравствених и економских императива приликом дефинисања мера борбе против епидемије, јачање националних сентимената и ауторитарних политичких тенденција, питање одговорности у управљању пандемијом, преиспитивање и прекомпоновање различитих типова јавног ауторитета. Но, и те глобалне теме се у домаћем контексту – као, уосталом, и у сваком другом – испољавају на специфичан начин и одражавају локалну динамику српског друштва.

Важно је имати на уму да дискурси пандемије не настају у вакууму – они се најпре формирају, затим се стављају у оптицај, сударају и преплићу у датом материјалном и структуралном друштвеном контексту. Такође, они се надовезују на претходне симболичке и значењске борбе, користе њихове установљене мотиве, реактивирају њихове обрасце. Али, истовремено, пандемијски процеси производње значења су и сами мењали тај затечени дискурзивни пејзаж: прераспоређујући положаје актера, мењајући односе снага, подстичући конституисање нових актера и артикулисање дотад непостојећих позиција, дајући основу за формирање неких нових савезништава, али и отварајући нове линије сукоба.

Радови у овом зборнику тематизују дискурзивне борбе које су се одвијале на неколико делимично аутономних друштвених поља, која ипак нису међусобно неповезана. Тако су у фокусу текстова Еве Камерер, Петра Лукића и Слободана Цвејића медицински дискурси, односно симболичке борбе које су се одвијале у професионалном пољу медицине (Камерер) и у комуникацији актера из тог поља са широм јавношћу (Лукић). Посебно је тематизована улога медицинских стручњака у производњи знања о пандемији и прибављању легитимитета одлукама које доносе представници политичке власти, али и о самом статусу научног знања у судару са интересним структурама, актерима и дискурсима који циркулишу у политичкој арени (Цвејић). Милица Ресановић у свом тексту пружа увид у дискурзивне борбе које су се водиле у религијском пољу поводом конструисања значења пандемије, али и саображавања религијских пракси околностима које је пандемија донела, укључивши у те процесе различите актере (од представника верских институција, преко представника државе и здравствених експерата, до обичних људи чије су религијске праксе биле предмет регулације). Симболичке борбе на подручју економије тематизују текстови Дуње Полети Ћосић и Јелене

Пешић, осветљавајући шта се дешава када се сударе логике управљања економским активностима и заштите јавног здравља те како се наративно уоквиравање пандемије мења с обзиром на динамички карактер противпандемијских мера и потребу да им се прибави легитимацијска основа. Из друге перспективе, та три текста могу се читати и као анализе идеолошких матрица које, услед дестабилизације коју је донела појава пандемије, изнова улазе у надметање за хегемонију. О борбама у политичком пољу у ужем смислу речи, као домену где се одвија такмичење институционализованих актера за политичку моћ, и у националној политичкој заједници и у међународној арили, говоре текстови Иване Спасић и Тамаре Петровић Трифуновић. Но, треба имати на уму да се и остале описане симболичке борбе, у крајњој линији, одигравају (и) у шире дефинисаном политичком пољу – ономе што би Пјер Бурдије (Bourdieu & Wacquant, 1992) назвао „пољем моћи“.

Овим зборником дајемо својеврстан пресек стања дискурзивних борби у нашем друштву у једном конкретном тренутку, петнаест месеци по доласку вируса корона у Србију. Тек ће будућност показати у којој ће мери и на који начин ова пандемија, у коначном исходу, реорганизовати и наш симболички и наш материјални свет.

Референце

- Alexander, J. C. & Smith, P. (2020). COVID-19 and symbolic action: global pandemic as code, narrative, and cultural performance. *American Journal of Cultural Sociology* 8(3), 263–269.
- Berrocal, M., Kranert, M., Attolino, P. et al. (2021). Constructing collective identities and solidarity in premiers' early speeches on COVID-19: a global perspective. *Humanities & Social Sciences Communications* 8, 128. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00805-x>
- Bolsover, G. (2020). Balancing Freedoms, Rights and Responsibilities during COVID in US: A Study of Anti- and Pro-Restriction Discourse. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3678626> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3678626>
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity.
- Čolović, I. (2020). *Virus u tekstu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- European Sociologist* (2020, 2021). *Pandemic (Im)Possibilities* Vol. 1: <https://www.europeansociologist.org/node/26/issue-45-pandemic-impossibilities-vol-1>; Vol. 2: <https://www.europeansociologist.org/issue-46-pandemic-impossibilities-vol-2>

- Frandsen, S. L. & Laage-Thomsen, J. (2020). Pandemic intellectuals. *Acta Sociologica* 63(4), 436–438.
- García-Marín, D. & Luengo, M. (2020). The performance of truth: politicians, fact-checking journalism, and the struggle to tackle COVID-19 misinformation. *American Journal of Cultural Sociology* 8(3), 405–427.
- Jovanović, S. M. (2020). Discursive governmental and media response to COVID-19: the case of Serbia. *Society Register* 4(2), 95–108. DOI: 10.14746/sr.2020.4.2.07
- Kleut, J. & Šinković, N. (2020). “Is it possible that people are so irresponsible?” Tabloid news framing of the COVID-19 pandemic in Serbia. *Sociologija* 62(4), 503–523.
- McCormick, L. (2020). Marking time in lockdown: heroization and ritualization in the UK during the coronavirus pandemic. *American Journal of Cultural Sociology* 8(3), 324–351.
- Morgan, M. (2020). Why meaning-making matters: the case of the UK Government’s COVID-19 response. *American Journal of Cultural Sociology* 8(3), 270–323.
- Villegas, C. (2020). Performing rituals of affliction: how a Governor’s Press conferences provided mediatized sanctuary in Ohio. *American Journal of Cultural Sociology* 8(3), 352–383.
- Woods, E. T, Schertzer, R., Greenfeld, L., Hughes, C. & Miller-Idriss, C. (2020). COVID-19, nationalism, and the politics of crisis: A scholarly exchange. *Nations and Nationalism*, <https://doi.org/10.1111/nana.12644>